SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
ÖSSZEHASONLÍTÓ IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ALPROGRAM

SZALAMANDRATÁNC GÚZSBA KÖTVE

KAREL ČAPEK *HARC A SZALAMANDRÁKKAL* CÍMŰ REGÉNYÉNEK MAGYAR FORDÍTÁSÁRÓL ÉS ANIMALITÁS-SZEMPONTÚ ÉRTELMEZÉSÉRŐL

TÉZISFÜZET

STEINBACHNÉ BOBOK ANNA

TÉMAVEZETŐK: PROF. DR. FRIED ISTVÁN
DR. FOGARASI GYÖRGY

Szeged, 2021

BEVEZETÉS

Emberek és szalamandrák, újságcikkek és tanulmányok, hajóskapitányok és nagytőkések. Az egzotikus felfedezéstől és a hollywoodi álomtól az emberiség végnapjaiig vezet a történet, amelyet magyarul Szekeres László fordításában 1948 óta olvashatunk. Milyen ez a fordítás, milyen fordítás- és szövegkoncepciót tükröz? Mennyiben tér el a cseh szövegtől és ez hogyan befolyásolja a magyar értelmezés lehetőségeit? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre keresem a választ Karel Čapek *Harc a szalamandrákkal* című regényének magyar fordítását olvasva.

A szalamandrák tengerparti násztánca a regény lapjain egzotikus érdekességként és a természettudományos megfigyelés terepeként működik, mígnem az emberi szereplők is szalamandratáncba kezdenek. A cseh és a magyar szöveg összehasonlítása során megfigyelt fordítási tánclépések mellett az állat és az ember közti átmenetek, határeltolódások keltették fel a figyelmemet, így az *animal studies* szemszögéből tett értelmezési kísérlet zárja a disszertációt. A biológiai fajok közt húzódó határ és a kulturális-nyelvi határ átlépéséből fakadó kérdések állnak a dolgozat kettős fókuszában.

Az egyik leggyakrabban említett, interpretációt igénylő jelenség a regénnyel kapcsolatban a szöveg kollázsszerű felépítése, a változatos műfaji betétek és a részben ebből is következő felszabdalt történetvezetés. Többek közt a kollázsszerű szerkesztés eredménye, hogy a szövegben a Másik intenzív jelenlétével kell számolni. A nézőpontok sokasága és egymással való vitája a narrátor önmegszólításában éri el csúcspontját a regény utolsó fejezetében. Azonban a korábbi fejezetek narrátorával kapcsolatban is felmerül a gyanú, hogy nem tekinthető egységesnek, a három könyv, de akár a fejezetek elbeszélői sem feltétlenül esnek egybe.

Ez a textuális sokszínűség biztosít változatos terepet a magyar fordítás vizsgálatához. A regény nyomdatechnikai arculatában éppúgy megnyilvánul ez a sokféleség, mint a különböző nyelvek és nyelvváltozatok alkalmazásában vagy a változatos műfajok és stílusok felvonultatásában. Dolgozatom célja, hogy a regény összetettségének működését vizsgáljam a magyar fordításban, kísérletet téve arra, hogy a fordító által alkalmazott megoldások alapján a fordítást meghatározó elvekre következtessek.

A kollázs-szerkezet által a szöveg strukturális és nyelvi szintjén megjelenő Másik azonban tematikus szempontból is központi eleme a regénynek. Így dolgozatomban a regény egy olyan értelmezésére is kísérletet teszek, mely ezt a Másikat állítja az olvasat középpontjába. A *Harc a szalamandrákkal* címben megfogalmazott oppozíció kijelöli a legfontosabb másikat, a szalamandrát, tágabb értelemben pedig az állatot. Az állat

meghatározásának problémaköre pedig szükségszerűen összekapcsolódik az ember-definícióra irányuló kérdésfelvetéssel, így a Másik és a Maga egyszerre kell, hogy az értelmezés fókuszában álljon.

Karel Čapek *Válka s Mloky* című regénye 1935 és 1936 folyamán folytatásokban jelent meg a *Lidové Noviny* hasábjain (1935. szeptember 21-től 1936. január 12-ig). Könyv formájában először 1936-ban jelent meg František Borový kiadásában. 1949-ig összesen tizenegy kiadást ért meg, majd 1953-ban már a Československý spisovatel jelentette meg a tizenkettedik kiadást.[1] Magyarul először 1937-ben adták ki *Mi vagy ők* címmel Donner Pál fordításában Pozsonyban.[2] Azonban nem ez a Prager-kiadvány vált széles körben ismertté, hanem az 1948-ban megjelent Szekeres László féle fordítás *Harc a szalamandrákkal* cím alatt.

A DOLGOZAT ÁTTEKINTÉSE

Az alábbiakban a disszertáció felépítését, főbb állításait ismertetem röviden. A dolgozat két irányból közelít Čapek regényéhez: egyrészt a magyar fordítást vizsgálja, összevetve a cseh szöveggel, másrészt a regény újabb értelmezésére tesz kísérletet.

Kappanyos András a fordítás és eredeti közti távolság kérdéskörének általános bemutatása során meggyőző példával illusztrálja, hogy a cseh és magyar kultúrában létrejövő irodalmi művek fordítása esetében jelentős közös kulturális vonatkozási pontokra támaszkodhat a fordító. A szövegek utalásrendszerének nagy hányada problémamentesen átültethető egyik közegből a másikba. Úgy véli, a nyelvek egymáshoz viszonyított távolsága kevesebb akadályt állít a fordító elé, mint a kulturális távolság. Ebből a szempontból a közös történelmi tapasztalat a két irodalom alkotói és befogadói között a kultúratudományos szempontú fordítás ideáljának megvalósítását elérhetőbbé teszi sok más, akár európai nyelv- és kultúrapárhoz képest is.[3]

A disszertáció első része három fejezetben vizsgálja a fordításszövegben működő szerkesztési, tipográfiai megoldásokat, az idegen nyelvű betéteket és a stílusparódia

---

[1] Rudolf Skřeček, „Vydavatelské poznámky", in Karel Čapek, „*Válka s Mloky*" (Prága: Československý spisovatel, 1981), 249.

[2] Boris Mědílek, szerk., *Bibliográfie Karla Čapka, soupis jeho díla*, (Prága: Academia, 1990), 496.

[3] Kappanyos András, Bajuszbögre, lefordítatlan: műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer (Budapest: Balassi, 2015), 200-201.

megjelenését. A fordítások vizsgálatát a számítógépes szövegelemzés eredményeinek ismertetésével zárom le. Végül az állat- és emberképek szövegbeli működését vizsgálom, a posztkoloniális kritika és az *animal studies* megközelítései segítségével.

Egy kollázsként is olvasható regény – tipográfiai variációk és a befogadás

A regény három könyvre oszlik. Ez a szerkesztés felhívja a figyelmet a kompiláció központi szerepére, amely a második könyv második fejezetében válik a leglátványosabbá. Ez a fejezet saját magát történettudományi tanulmányként határozza meg, amely intenzíven támaszkodik dokumentumokra, forrásszövegekre. Ezeket lábjegyzetként vagy a főszövegben idézve adja közre, a tanulmány elbeszélője pedig – a gyűjtemény esetlegességének beismerése mellett – igyekszik rekonstruálni az összefüggő történelmi folyamatot.

Ennek a történetírásnak az eredményeképp a cseh regény lapjain újságcikkek, fényképek, röplapok reprodukciói jelennek meg, az oldal képét kollázzsá alakítva. Louis Aragon a kubista kollázs értelmezése kapcsán a képbe illesztett tárgyat egyszerre tekinti a műalkotást a valósághoz kapcsoló kiindulópontnak és a beismerésnek, hogy a reprezentáció lehetetlen. Čapek regényében a kollázs a történet- és történelemalkotás inherens bizonytalanságaira hívja fel a figyelmet. Ezzel párhozamosan az olvasás linearitását is megszakítja, ami a narrátori történet megalkotottságával együtt az olvasási folyamat konstruktív voltára is rámutat.

Az 1948-as és a 2009-es szövegkiadásról összességében megállapítható, hogy jóval egységesebb szöveget prezentál az olvasónak, mint az 1956-os vagy az 1936-os cseh kiadás. Az elbeszélésről és általában a szövegről alkotott elképzelés, amelyet ez a két kiadás közvetít, jóval kevésbé problematikus, kevesebb kihívás elé állítja az olvasót, így jobban meg is felel egy klasszikus, eredeti irodalmának reprezentatív regényeként kezelt szöveg iránt támasztott igényeknek. Az interpretációs lehetőségeket kis mértékben befolyásolja, hogy a fejezetek elsődleges elbeszélői a cseh vagy az 1956-os magyar kiadáshoz viszonyítva közelebb állnak a mindentudáshoz, az egymással össze nem egyeztethető nézőpontok egymás mellé helyezéséből fakadó irónia is kisebb hangsúlyt kap.

Gideon Toury fordítástudományi felfogása szerint a fordítások eredetijükhöz való viszonyán és a fordítói döntéseken keresztül fel lehet tárni a fordítást mögött meghúzó-

dó fordítás-koncepciót.[4] A *Harc a szalamandrákkal* magyar kiadásainak tipográfiai és szövegelhelyezési áttekintése alapján megállapítható, hogy az 1948-as és a 2009-es kiadás könnyebben értelmezhető, kevesebb interpretációs erőfeszítést igénylő szöveget tart ideáljának, míg az 1956-os változat a cseh kiadás szorosabb követését tűzi ki célul. A speciálisan cseh kulturális utalások jelentős részének elhagyása, ami az 1948-as kiadásra jellemző, szintén a problémamentes célkultúrabeli befogadás irányába mutat. Az 1956-os kiadás igyekszik a formabontó jegyeket megtartani a szövegben, a másik két kiadás inkább reprezentatív nagyregényt ad az olvasók kezébe.

Milyen nyelven szól a fordítás? – nyelv és identitás kérdései

A *Harc a szalamandrákkal* cseh szövegében fontos szerepet játszanak a sztenderd csehtől eltérő kifejezések: idegen nyelvű mondatrészletek és (pszeudo)morva nyelvjárási szófordulatok. Van Toch kapitány megnyilatkozásai jól példázzák, hogy az angol nyelvű és a nyelvjárási elemek segítségével, elsősorban a nyelvhasználatra alapozva hogyan épül fel egy szereplő élettörténete és identitása a szövegben. A nyelvhez szorosan kapcsolódó nemzeti identitás komplex felépítése összefügg mind a nemzeti törekvések parodizálásával a szöveg későbbi részében, mind a nemzetköziség kérdéskörével.

A narráció nyelvétől eltérő nyelvű kifejezések használata a szereplők párbeszédeiben és ennek jelentősége a szereplők nemzeti identitásának értelmezése kapcsán összefügghet azokkal az esetekkel, amikor egy szereplőre jellemző kifejezésmód, szófordulatok a narrátor mondataiban jelennek meg.

A magyar fordítás szövegváltozatai az esetek többségében jól elkülöníthető stratégia alapján valósítják meg az idegen nyelvű szövegrészek közvetítését. Az 1948-as kiadásban a cseh szöveghez képest jóval kevesebb ilyen szövegrész szerepel. Ez egyrészt az idegen nyelvű lexikai elemek kihagyásának, más esetekben pedig magyarra fordításuknak eredménye. A fordításban megtartott idegen nyelvű részek a cseh kiadáshoz hasonlóan magyarázat nélkül szerepelnek, így szervesebben épülnek be a narráció egészébe, mint a második kiadás esetében.

---

[4] Gideon Toury, *Descriptive Translation Studies – and Beyond* (Amsterdam és Philadelphia: John Benjamins, 1995), 86.

Az 1956-os kiadás szövegében az idegen nyelvű megnyilatkozások nagy része az eredeti, csehtől eltérő nyelven olvasható, és többségük – eltekintve a regényszövegében megmagyarázott kifejezésektől – magyar fordítása lábjegyzetben kíséri a főszöveget. A 2009-es kiadás is ezt a stratégiát követi. Ez a magoldás azt eredményezi, hogy a regény nyelvi összetettsége jobban érzékelhető a magyar olvasó számára. Ugyanakkor a lábjegyzeteknek köszönhetően az idegen nyelvű szövegrészek kevésbé szervesen kapcsolódnak a szöveg többi részéhez. Így például a kódváltásoknak az a funkciója, hogy jelezzék, milyen nyelven folyik a társalgás, ugyanakkor a megértés is biztosítva legyen, kevésbé tud érvényesülni, hiszen a megnyilatkozás egységét bontja meg a lábjegyzet.

A magyar szövegváltozatok csehtől eltérő idegennyelv-használata összességében nem gátolja meg a regényben felvonultatott nemzeti sokszínűség érzékelhetőségét, sőt az egyes szereplői párbeszédekben működő identitás-pozíciók változásaiét sem. Azonban úgy vélem, a következetlenségek miatt nehezebben követhető, hogy a nemzeti identitásnak kétféle koncepciója is megjelenik a regényben. Van Toch kapitány karakterének összetettsége nyelvi szempontból kevésbé alátámasztott, ahogyan a narrátori szemszögből kritikusan szemlélt statikus nemzeti identitás megalapozottsága is gyengébb a ritkább idegennyelv-használatnak köszönhetően.

Paródia és irónia nemzeti összefüggésben – műfajok és stílusok megidézése

Számos stílus, beszédmód, publicisztikai és tudományos műfaj képezi részét a regény szövegének, az esetek többségében parodisztikus felhanggal. Az idézett szövegrészletek elbeszélőjét jellemző önreflexió-hiány az irónia és a parodisztikus hatás leggyakoribb forrása. A narrátor által reflektálatlanul hagyott egymás mellé helyezések is így hatnak (például amikor a bakunyin-anarchisták és a cserkészek ugyanúgy szólítják meg a szalamandrákat). Azonban olyan példát is találunk a szövegben, amikor egy idézett szöveg stílusa átveszi az uralmat egy szereplő megnyilatkozásai felett.

A magyar fordítás számára nem tűnik kihívásnak a reflexióhiányból és az egymás mellé helyezésből fakadó irónia és paródia megvalósítása, azonban a beékelt szövegek egy része bizonyos kiadásokból kimaradt, így ezeknek a hiányoknak az irónia működésére gyakorolt hatását fel kell tárni. A stílusparódia látványos nyelvi elemei nagyrészt megvalósulnak a magyar fordításban is, azonban ezek hatóköre korlátozottabb. Abban az esetben, amikor egy idézett szövegre jellemző nyelvi stílus a szövegrészen túl is mű-

ködésbe lép, a fordítás gyakran sztenderd nyelvi megoldásokkal él. Ez a jellemző összefüggésben állhat a már tárgyalt sztenderdizáló tendenciákkal.

Az ember-állat határt ironikus összefüggésbe helyező szövegrészek vizsgálatából kiderül, hogy mivel a magyar és a cseh olvasóközönség osztozik az emberi és állati intelligencia különbségére vonatkozó előfeltevéseiben, kulturális hagyományában, az irónia könnyen érvényesül a fordításszövegben is. Az írott tudományos közlemény nyelve a részletesen bemutatott első könyv, 9. fejezet alapján kétség nélkül felismerhető a fordításban, így a megállapítások társadalmi státusza és emellett az emberi szereplők szűklátókörűsége a fordításban is irónia forrása lesz.

Az anyanyelvi tudományos diskurzus 19. századi kezdeteire, a nemzeti ébredés és a tudományos élet kapcsolatára tett utalások már nehezebb feladat elé állítják a magyar fordítót. A cseh és magyar kultúrtörténet párhuzamosságai azonban segítségére vannak abban, hogy a cseh referenciák beazonosíthatóak legyenek a magyar olvasóközönség számára, például az első könyv 11. fejezetében.

A cseh kultúrához és nyelvhez szorosan kapcsolódó utalások fordítására az 1948-as kiadásban elsősorban a kihagyás stratégiája jellemző. Az 1956-os kiadásban pótlásra került szövegrészek alapján megállapítható, hogy a szöveg történelmi-nemzeti utalásrendszere a magyar történelem és művelődéstörténet hasonlóságainak köszönhetően jegyzetapparátus nélkül is működőképes szöveget hoz létre. Ez a közös háttér elegendő ahhoz, hogy a stílusparódiák által kijelölt világlátások, szereplői pozíciók azonosíthatóak legyenek, továbbá ezek együttes hatására az ironikus szándék tulajdonítása is megtörténhessen az olvasó részéről. Ez utóbbi szempontból a magyar szöveg helyenként kevésbé egyértelmű eszközökkel él, a narrátori pozícióra irányuló, az elbeszélés hitelével kapcsolatban kételyeket felvető irónia esetében nem ösztönzi az olvasói szándéktulajdonítást olyan mértékben, mint a cseh szöveg.

Mennyiségi kérdések a fordítás körül

A bevezetőt követő három fejezetben bemutatott, a fordításszövegekben tapasztalható elmozdulások előfordulását egy ehhez a kutatáshoz fejlesztett számítógépes program, a KApcsolatREndező Listagenerátor (KAREL) segítségével vizsgáltam a cseh szöveg és az 1948-as magyar fordítás mondatainak összevetésével. A fejezet röviden kitér a digitális eszközök adta lehetőségekre a bölcsészettudomány területén. Ezt követően a KAREL program segítségével végzett összehasonlítás módszerét és ennek eredményeit

mutatja be. Végül a fordítást vizsgáló fejezetek összegzéseként a fordítás mögött meghúzódó normák, elvek és elvárások felvázolására kerül sor.

A KAREL segítségével végzett összehasonlítás alapján megállapítható, hogy bár jelentősen csökken az idegen nyelvű szövegbetétek száma a cseh regényhez képest, a fordításban az esetek nagyobb részében megmaradnak az idegen kifejezések, így a többnyelvű háttér egyértelműen azonosítható a magyar olvasó számára is. A sztenderdizálás egyéb jegyei is fellelhetők a magyar szövegben, a kollokviálisabb, vulgárisabb és politikailag kevésbé korrekt (antiszemita, soviniszta) kifejezések gyakran semlegesebb formában olvashatók magyarul vagy kimaradnak a szövegből.

A Szekeres-féle *Harc a szalamandrákkal* fordítás esetében a három vizsgált kiadás között tapasztalható némi elmozdulás a fordítói elvek tekintetében. Az 1948-as kiadás nem tekinti a cseh regény formabontó jellegzetességeit, metareflexív gesztusait, az olvasói pozíció problematizálását a cseh szöveg olyan központi vonásainak, amelyeket szisztematikusan létre kéne hozni a magyar szövegben is. E mögött a hozzáállás mögött talán az a felfogás állhat, mely szerint a prózafordítás nem műfordítás abban az értelemben, hogy formai jellegzetességei értelmezésre szorulnának.[5] Az 1956-os kiadás a lényegesen igényesebb szerkesztői munka, a fordítás kiegészítése, a nyelvi és nyomdatechnikai változatosság révén sokkal inkább előtérbe helyezi az egyes szövegrészek közti (ironikus) játékot. Így a regényfordítás olyan folyamatként rajzolódik ki, mely során figyelembe kell venni a vizuális jeleket, a szöveg elrendezését is. A 2009-es kiadás egységes képe alapján feltételezhető, hogy a regény belső viszonyrendszereinek értelmezése mint a fordítás kiindulópontja nem tartozott a favorizált alapelvek közé.

Mindhárom kiadás szövegében fontos fordítói elv, hogy a kulturális transzfer szempontjából problematikus szöveghelyeken (elsősorban a cseh kulturális referenciák esetében) az olvasó számára meg kell könnyíteni a befogadást. Ennek megvalósítása, eszközrendszere az 1948-as kiadásban eltér a két későbbi kiadástól, hiszen az első kiadásban a cseh kötődésű szövegrészek nagy számban maradnak ki és a tulajdonnevek németes alakjai is erősen csökkentik a szöveg nemzeti azonosításának szükségességét. Ám a két későbbi kiadás is él a körülírás és az általánosítás eszközeivel. Az 1948-as kiadás megoldásait motiválhatta a második világháborút lezáró párizsi békeszerződések területi rendelkezései keltette feszültség, (ismeretes, hogy a trianoni békeszerződést

---

[5] Szabó Ede, *A műfordítás* (Budapest: Gondolat, 1968), 117.

követően a politikai helyzet miatt volt negatív visszhangja Čapek *R.U.R.*-jének)[6], de a csehszlovák hatóságok magyarellenes intézkedései, a szlovák-magyar lakosságcsere keretében végrehajtott kitelepítések is. Az 1956-os kiadás esetében már feltehetőleg nem ez a motiváció domináns, hiszen a keleti blokk közössége hivatalosan egy oldalra állította a két államot és a bennük élő nemzetiségeket. Ennek a kultúrpolitikai irányvonalnak köszönhetően ugrott meg azoknak a fordításoknak a száma, melyeket a baráti országok irodalmi alkotásaiból készítettek el.[7]

Állatfelfogás az ember-állat interakciók tükrében

Az állat gyakran az ember meghatározásához felhasznált ellenpólus, tükör, amelyben a tükörképre irányul a figyelem, nem a tükörre. Az állat és az állatiasság az disztópiákban a bemutatott közösség normáit nem osztó ember megfosztása emberi státuszától, így fontos indikátora lehet a kritizált társadalom emberképének. Čapek regényének értelmezése során az alábbi kérdések köré szerveződik a kutatás: hogyan használja az állat képét az ember jellemzésére, milyen ember-állat viszony tárható fel e mögött a használati mód mögött és hogyan függ össze ez a viszony a regényben megjelenő gyarmatosító tevékenységgel. Čapek *Harc a szalamandrákkal* című regénye az én és a másik, a saját és az idegen viszonyát ember és állat határainak folyamatos mozgásban tartásával jeleníti meg, így a fogalomalkotás általános bizonytalanságai is kirajzolódnak az állat-ember fogalompár szövegbeli működése kapcsán.

Úgy tűnik, a gyarmatosító hatalom kritikájának is fontos eleme az ember-állat viszony. A hatalmi struktúrák és a bennük működésbe lépő mimikri a regény folyamán elsősorban az állatok révén artikulálódik. Azonban a regény első könyvében megjelennek gyarmati függésben lévő területek és rajtuk a gyarmati hatalom képviselő, akik adott esetben nem közvetlenül egy gyarmattartó állam állampolgárai. A nemzeti és emberi öndefiníció ebben az alá-fölé rendeltségi viszonyrendszerben történik meg, ezért fontos az identitásképződést a gyarmati hatalom és alávetettség szempontjából értelmezni.

---

[6] Dobossy László, „Čapek és a magyarok", *Világirodalmi Figyelő* 7 (1 1961): 142.

[7] Antoine Chalvin, Jean-Léon Muller, Katre Talviste és Marie Vrinat-Nikolov, szerk., *Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane: des origines à 1989* (Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2019), 278.

ÖSSZEGZÉS

Karel Čapek *Válka s Mloky* című regénye 1948-ban jelent meg először és 2009-ben eddig utoljára *Harc a szalamandrákkal* címen Szekeres László fordításában. Dolgozatomban a fordítás három magyar szövegváltozatát vizsgáltam (1948, 1956, 2009) és vetettem össze a cseh szöveggel, továbbá felvázoltam a regény értelmezési lehetőségeit az *animal studies* szemszögéből.

A regény kollázsszerű felépítésének bemutatása során kiderült, hogy a magyar kiadások között nagy különbségek tapasztalhatók a tipográfiai megoldások és a szöveg elrendezése tekintetében. Ezek a különbségek nem pusztán a vizuális élmény különbségét eredményezik, hiszen a regény értelmezését, ironikus játékát a felvonultatott változatos nézőpontokkal kapcsolatban és a szöveg- és olvasáskoncepció felfejthetőségét is befolyásolják. A szöveg képének egységesítése az 1948-as és a 2009-es magyar kiadásban a valósággal, valószerűséggel és fikcióval űzött játékot is háttérbe szorítja, míg az 1956-os kiadás ezeket az értelmezési lehetőségeket változatos nyomdai megoldásaival felkínálja az olvasó számára.

A regény nyelvi összetettsége, az idegen nyelvű kifejezések, a beszélt nyelvi és nyelvjárási alakok részben nyomon követhetők a fordításban is. A regény történetének globális színtere jól érzékelhető a magyar olvasó számára, azonban általánosan jellemző a fordításra a sztenderdizálás, a szöveg egyneműbbé alakítása. Ennek következtében a szereplői nemzeti identitás szituációfüggő felfogása kevésbé egyértelmű. A három magyar kiadás közül az elsőre jellemző legerőteljesebben az idegen nyelvű kifejezések magyarra fordítása. Az 1956-os kiadásban ezeknek jelentős része idegen nyelvű alakban került a szövegbe és magyarázó lábjegyzettel egészült ki. A lábjegyzetek bekerültek a 2009-es kiadásba is, annak ellenére, hogy közérthetőségük feltehetőleg nagyobb, mint korábban volt.

A regényben gyakran előforduló stílusparódiára épülő és ironikusan értelmezhető szövegrészek általában a magyar fordításban is működnek paródiaként, illetve iróniaként. A paródia műfajának és az irónia trópusának közös konstitutív eleme a befogadó előzetes tudása. Ebből fakadóan az általánosabb témákra épülő irónia vagy paródia könnyebben lép működésbe a fordításban, mint a magyar olvasók számára kevésbé elérhető, speciálisan cseh kulturális referenciákat működésbe léptető esetek.

Az 1948-as magyar és az 1936-os cseh szöveg adatbázis-alapú összehasonlítása is alátámasztja a korábbi fejezetek eredményeit a fordításszöveg elmozdulásaira a sztenderdebb és egynemű nyelvhasználat irányába, ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet,

hogy számos esetben a cseh szöveg kiemelt jellegzetességei megtalálhatók a magyar fordításban is, így a legtöbb esetben a magyar olvasónak is van lehetősége arra, hogy a többnyelvűség, a beékelt szövegrészek és idézetek, továbbá a kulturális utalások alapján működtetett irónia és paródia felől értelmezze a regényt.

A *Harc a szalamandrákkal* állatfelfogását vizsgáló, értelmező fejezetben arra a megállapításra jutottam, hogy a regény szövegének nyelvi, stiláris és oldalképi összetettségével párhuzamosan az olyan alapfogalmak, mint az állat vagy az ember állandó mozgásban vannak a regénybeli interakciók szövevényében. Ugyan a meghatározás lehetősége a regény folyamán egyre több szempontból válik (szalamandra)kérdéssé, a hatalmi viszonyrendszer azonban mindenféleképpen kitermeli az alávetéshez szükséges elkülönítést, hogy saját működőképességét biztosíthassa.

ABSTRACT

Salamanderdance Tied Up: The Hungarian Translation of Karel Čapek's Novel War with the Newts and its Interpretation from the Perspective of Animality

Karel Čapek's 1935/1936 novel, *War with the Newts* was translated into Hungarian by László Szekeres. The Hungarian translation is examined from a descriptive and cultural translation studies point of view, based on three editions of the Hungarian novel, the first (1948) and the second edition (1956) and the latest version of the text from 2009.

In the first chapter of the thesis the complex structure of the text in the Czech and Hungarian editions is analysed. The quotation technique displayed in the novel portrays a complex underlying notion of text, reader and interpretation. The Hungarian editions vary according to the management of the typographic and textual complexity. The 1948 and the 2009 editions simplify the image of the pages considerably, whereas the 1956 edition retains the diversity of the Czech text.

The second chapter of the thesis investigates the linguistic diversity of the texts. The original's tendency to mix languages, dialects or different registers of a language appears to different extents in the Hungarian editions. All editions display at least a slight tendency to translate non-Czech elements into Hungarian or omit these foreign expressions.

The third chapter inquires into the workings of irony and parody in the translated text. Three cases are examined: that of scientific discourse and the animal-human borderline; allusions to the evolving national natural science; and irony in connection with specific Czech references. Owing to the shared cultural background, most of the ironic gestures in the text can easily be perceived by the Hungarian audience.

In the fourth chapter the results of the computer-aided comparison of the 1936 Czech and the 1948 Hungarian text are presented. Evidence points to a tendency of standardization in the Hungarian text. However, the analysis shows how the features studied in the first three chapters can clearly be followed in the Hungarian text and allow the Hungarian reader similar interpretations to that of the Czech.

In the fifth chapter of the thesis the novel is interpreted from the joint perspective of animal studies and post-colonialism. The impossibility of the subaltern's entering the discourse of power is amply displayed by the animal-human interactions of the novel. The nature of the border between the species is often investigated and called into question in the text, however, the failure to enter into any dialogue with the Other can be interpreted as one of the causes of the end of human civilisation.

PUBLIKÁCIÓS LISTA

„Mr Povondra's Collage in Hungarian: Concepts of Translation and Text." *Acta Universitatis Sapientiae Philologica* 10 (3 2018): 117-129.

„Identity Shifts in Translation: the example of Captain van Toch." In Carmen González Menéndez, Daniel Santana Jügler és Daniel Hofferer (szerkesztők), *Literature in a globalized context: 11th International Colloquium in Romance and Comparative Literature*. Wittenberg: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, 2020. 109-118.

„Čapkovy neviditelné ostrovy." In Jiří Hrabal (szerkesztő), *Ostrov v literaturách a kulturách střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. 151-161.

„Találkozás az embergyíkokkal: Karel Čapek *Harc a szalamandrákkal* című regényének értelmezési kérdései." *Tiszatáj* 75 (2021). megjelenés alatt

„A gyarmatosított állat: cseh és magyar disztópiák a XX. század első feléből." In Horváth Csaba (szerkesztő), *Közép-Európa a komparatisztikában*. Károli Könyvek sorozat. Budapest: L'Harmattan, 2021. megjelenés alatt

A disszertációhoz nem kapcsolódó további publikációk:

„Állatok Nemes Nagy Ágnes verseiben." In Fried István és Kovács Flóra (szerkesztők), *Szövegek között 18*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, 2013. 61-72.

„Egy kötet átjáróház-élete: Lanczkor Gábor versei angolul, Indiában." *Tiszatáj* 71 (11 2017): 130-131.